

Illyés Gyula

Pillanatsfelvétel

A töltés mellett sorakozó fák sűrű levelei közé beomlik az iszapos füst. Arcod emléke homlokom tömött növényei közé. Fuldokló nádas. Mindez azonban csak egy percig tartott. Kihajoltam a vonatablakon, mely olyan volt, mint egy tenger alatt sikló torpedó. Hova úszik a hajó, föl fog szállni? A föl kavart víz, a füst kócozza a leveleket, mik kellemtlenül hajtogatják jobbra-balra ágaikat.

Néztem a kinlódást, mikor a tőr behullott a szívembe. Senki sem tudta volna akkor megkülönböztetni a valóságot a meghalt mozdulatok lelkeitől: a töltés mellett ömlött a víz-színű füst, a föl kavart tengervíz átfolyt a fákon, életem keserű mocsarában vergődő szívemben égett arcod töre, mint szemeimben az emlékezés égető korma.

1923

***

A Váci-út fakadó tölgyei alatt, ó április, ezen a napfényes reggelen kifakadó szívem. Vérem árama ez a színes kacagás az iskolás lányok felett. Zászlók lobognak, hallom mögöttem seregeim ládbogását. Hű maradtam hozzád. Hű maradtam hozzád, tejüveg-homlokú halott, keményfából faragott katafalkon mosolyogva fekvő. Kedvünk ragyog az apró levelek közt az ébredő levegőben, a reggeli levegőben, mely friss, mint egy pohár víz.

(1926–1927?)

Szülőföld

*A ragyogó, lármás kirakodó vásárból, kiértem a sík, forró délutánból, hol rezek sugároz-
tak, ostorok pattogtak, s az utak állandóan égtek. Legérthetőbbek, – legemberibbek – még
az ökrök voltak, ahogy kilométernyi távolságból is ki-kicserélték leverő megjegyzéseiket
a létről. De végül is kiértem, végre lomb-szag, hűvösség, csönd! Az árnyékok ugyanis
a fák és növények alá húzódtak, egyeseken föl kúsztak rajtuk, majd velük együtt nyúlani
kezdték s így azok igenis az égig nőttek. Ez volt a kora est: az üdítő liget, aztán – ahogy
fölfrissültem egyre beljebb siettem benne – az útvesztő őserdő. Soha több reményt, soha
több retteget. Soha több álmoképet a – valóságról. Soha több szabadságot, soha remény-
telenebb – óriásibb – börtönt. Soha több multat, soha több jövőt.*

Szélről szítva

Három óra múlt, félnégy előtt elkezdődnek a decemberi vörös alkonyatok. Órákig tart a tűzvész. Az óriási nap lebukik, de parazsa annál izzóbban vöröslik óriási karéjban a látóhatár alatt átvilágítva, lábuknál, a már lombtalan, de még hótalan erdőket, faszorokat, bozótokat is.

Szélről szítva az esztendő fölösen maradt napjai égnek ott, a boldogok, de fölhasználatlanok, mint afféle gyomtűzek, gyümölcsfa gallyak, rózsafaággal.

Pillanatok kérdése

Kisfiú a kertajtónál. Az ötévészek ártatlan tekintetével méreget. Óvatosságom teljes vértetében pillantok rá vissza; nem téveszt meg. A hatvanéves zord aggastyán, aki majd ezt a pillanatot egyszer előhívja, mint egy fénykép-filmet s engem tán egy utolsó ítéletre maga elé idéz és elmarasztal, e göndör fürtöcskék alatt, e buksi fejben lakik. Pillanatok kérdése, hogy markába kerüljek. Megsimogatom a szöske fejecskét, olyanformán, mint rácson át egy oroszlánt, készen arra, hogy jókor visszarántsam a kezem; bekaphatja. Szörnyeteg, nyers időt eszik!

Ami még marasztalna

Elülőben a szél, amely kisöpörte a paraszt házak padlásairól a bölcsőket, a rossz rokkákat, a még fából csinált viharlámpákat. A hópellet itt-ott ráncos, de aztán az is kihúzódik. Az utolsó fiatal – lány vagy legény, nem látni jól – most távozik, batyutlanul, az úton, melyet már csak fák jeleznek s nem keréknyomok. Harangszó? Vasárnap, igen, rokkszerű, padlásalakó. A kondulások versenyt igyekeznek az állomás útján, de épp az, amely már-már vállon érinthetné a távozót, megáll, hátrafordul, visszakozzint a többinek, vissza a – templomba! – ahova rajtuk kívül nem is tér be más.

Kannibálok

Egymást esszük, mint a kannibálok; a finnyásabbak az erőszakosabbak. Mert hisz – finnyásan s mégis erőszakosan – gyermekeket esszünk, mi is gyenge húst, zsenge agyvelőt. Csámcsogva eresztjük bendőnkbe fehérképűs dedósoknak, barnakötényes iskoláslányoknak immár hányadik nemzedékét is, – a híres eljövendőket, melyeket nekünk kellene fölserdíteniünk (abból az adás-vevési kötelezettségből, hogy mi is fölserdültünk), de melyek lám mégsem jöttek el, mert ime ingyenc-mohón fölzabáltuk és zabáljuk őket, még mielőtt csak anyjuk méhébe kerülhetének.

A sötét világossága

Éjszaka, fektünkben növiünk mi is, a búzaszál is, de a kalászban a mag, a borban a szesz, az elmében a téboly vagy a föladat megoldása is. Ahogy éjszakánként a kenyeret, úgy gyúrja az éjszaka szájunk számára a talaj teknőjében a krumpli gumót, ott keveri finomra már mind az ízeket és kalóriákat, melyeket aztán majd a gyökerek szakácsolás-rohanásával, az ágak pincér-karlendületével tányérunkra juttat. A fény csiszol, a sötét mér, súlyt akár, a szívben, a tervekben. Veszekvés vagy szeretkezés után hogyan aludtad ki magad valaki mellett, az éjszakának ez a vizsgáló és gyógyító fénye napvilágnál, és – sugárnál jobban átvilágít téged is, őt is, testestül-lelkestül heted-iziglen.

Az esők dolga

Van hirtelen eső, amely egyáltalán nem fölülről, hanem oldalról jön, rándul szinte élénk, mint egy toló-függöny, csipkés persze, „aszúros”, világos. Az ilyen esőnek semmi köze az éghez. A szomszéd faluból érkezik az aratás, a sarjúkaszálás, a tarlószántás vagy éppenséggel a szüret szagával. Vagyis oly pontos és fontos hírekkel, hogy méltán várható: lesz olyan, amely majd egy eljegyzésnek, egy féltékenységi bicskázásnak, egy sikeres disznóölésnek, sőt az erdőőr kislánya érzelm-váltásának gyors ujdonságával szalad végig az utcán. Vannak ilyen hírszolgálatú szelek is, de, a megbízhatóbbak mégis az esők. Érzésük-távozásuk rendszerint és aránylag rövid ideje alatt tanácsos nem csak tudónkbe jó levegő kortyokat hörpinteni, hanem szívünkkel és elménkkel is jó érzéseket ki-belélekezni, mert hisz a következő faluban már rólunk is referálhatnak.

Illyés Gyula huszonevésen, Párizsban írt először prózaverset, szürrealista korszakában. Ezek közül néhány megjelent: például az *Atmoszféra* a bécsi Mában 1924-ben, vagy a *Hajnali fény* a *Dokumentumban*, 1927-ben.

Ebből a korai korszakból választottam ki két kiadatlant, az egyik, a *Pillanatfelvétel* című, kézírásban maradt fönn, de az 1923-as évszámmal és apám aláírásával (még mint Illés Gyula); a másik egy francia klaviatúrájú írógépen letisztázott vers, nincs címe, és feltételezem, hogy közvetlenül apám hazautazása utáni, tehát 1926-os, 1927-es lehet.

A korai prózaversek után Illyés Gyulát sok évig egészen másfajta verselés foglalkoztatta. A hatvanas években azonban gyakrabban utazott Párizsba, és sokkal szorosabb lehetett a kapcsolata a francia költőkkel is, ennek következtében, valamint akkor a szürrealizmus felé irányuló figyelem hatására – és bizonyára visszaemlékezve hajdani prózaverseire is – újra visszatért ehhez a költői eszközhöz.

A *Dólt vitorla* (1965), a *Fekete-fehér* (1968), sőt még a *Minden lehet* (1973) kötetiben sok prózaverset közölt, és némelyikben olyan kemény társadalmi és történelmi igazságokat mondott ki, (például az *Alkonyatban*, a *Lemez-zene közben*, az *Elnyelt nép* vagy a *Sikeres erőfeszítés* címűekben), amelyeket közönséges prózában

nem tudott volna közölni, és amelyeknek kifejezésére a szürrealista nemzedékeknek – sem a húszas években, sem a hatvanas évek neo-szürrealizmusában – nem volt figyelme.

Ahogy a mellékelt versekből is látszik, óriási a különbség a húszas évek és a hatvanas évek prózaversei között. A koraiak igyekeznek a tiszta szürrealizmus doktrínája szerint az álomszerűség nehezen kibogozható szálain haladni, míg a hatvanas évek derekán írt versek nemcsak egy érett, és a kötött verselésen kiforrt költő ragyogó teljesítményei, olyan művészt, aki mesterségében mindent meg tud oldani, hanem egy élet tapasztalatát is hordozzák. Erőteljes, kibontakozott egyéniséget látunk a versekben, aki személyiségének és közösségének kemény próbáin ment át, és szembenéz a halál közeledtével is.

A most küldött verseknek csak a háttérét sötétíti el a közép-európai történelem árnya, ellentétben a hatvanas-hetvenes években kötetben közölt többi vers egy részével, és néhány, még továbbra is kiadatlanul. Apámat ebben az időben egyre jobban foglalkoztatta az ország anyagi és szellemi pusztulásának a fenyegetése: ezeket a szomorú hangú verseket azonban most nem szeretném az olvasó elé tenni.

Illyés Mária